

Mandat	1
Gruppens medlemmer	1
Definisjon	1
Rettspsykologi og forensisk psykologi	2
Kort bakgrunn	2
Skille behandler- og sakkyndigrolle	2
Fagområder i rettspsykologi - bruk av sakkyndige	3
Barnevern	3
Barnefordeling	5
Helsetilsynssaker	7
Erstatningsrett	8
Strafferett, Rettspsykiatri	9
Fagområder i rettspsykologi - undervisning og forskning	10
Universitetene - profesjonsstudiene	10
Psykologforeningens spesialistprogram	11
Rettspsykologi fordypningsprogrammene	11
Øvrige utdanningstilbud	12
Forskning og forskningsmiljøer- universitetene	12
Forskning og forskningsmiljøer, kompetansesentrene	13
Rettspsykologi i Psykologforeningen - arbeidsgruppens forslag	14
Rettspsykologisk fagutvalg	14
Utdanning og kurs	15
Kvalitetsutvikling.....	15
Kvalitetssikring.....	15
Nordisk samarbeid.....	16
FOSAP	16
Videre arbeid	16

Mandat

Sentralstyret i Norsk Psykologforening fattet vedtak på sitt møte 9. februar 2012 om å opprette en arbeidsgruppe for rettspsykologi. Arbeidsgruppen fikk følgende mandat: »Arbeidsgruppen skal:

1. Beskrive hva feltet rettspsykologi inneholder og hvilke fagområder innenfor psykologi og tilgrensende områder som er relevante å inkludere.
2. Beskrive rettspsykologisk praksis i Norge.
3. Beskrive hvordan anvendelsen av psykologi i en rettslig kontekst påvirker utrederens rolle.
4. Foreslå hvilken forankring feltet skal ha i Psykologforeningen.
5. Beskrive hvordan høy kompetanse innen de aktuelle områdene best kan utvikles og kvalitetssikres som del av Psykologforeningens utdanningsprogram, og på annet vis.
6. Hvis arbeidsgruppen i sitt arbeid treffer på forhold som bør endres, for eksempel ved nye lover, forskrifter e.l., bes de gjøre rede for dette.
7. Foreslå interne tiltak overfor medlemmer som arbeider i feltet for å sikre høg og oppdatert faglig kompetanse.”

Gruppens medlemmer

Leder **Pål Grøndahl**, Phd, psykologspesialist, KPS, SIFER

Olof Gøttestam, Psykolog, koordinator utdanningsprogrammet for barnefaglig sakkyndige

Annika Melinder, Professor, psykologspesialist, medlem i Den rettspsykiatriske kommisjon

Anne Poulsson, Spesialist i klinisk psykologi, tidligere leder av FOSAP

Kirsten Rasmussen, Professor, psykologspesialist, medlem i Den rettspsykiatriske kommisjon

Jørgen Sundby, Spesialist i nevropsykologi, lektor ved UiT

Inge-Arne Teigset, Psykologspesialist, KPS, SIFER

Tove Beate Pedersen, Sekretær

Definisjon

Arbeidsgruppen har valgt å definere rettspsykologi som:

”Rettspsykologi er anvendt psykologisk kunnskap i rettspleiens tjeneste”

Rettspsykologi og forensisk psykologi

Kort bakgrunn

I den engelskspråklige verden og internasjonalt omfatter ordet «forensic» bruk av psykologisk, medisinsk o.a. fagkunnskap i de sivile og strafferettslige systemene.

Forensic er latin og betyr, «til Forum». I Romerriket fant rettssakene sted på byenes sentrale torg; Forum. Forensic peker hen på de som, utover rettssakens sentrale aktører (dommer, advokat, anklaget, fornærmet, vitner), har bidrag til rettssaken.

Sverige har tatt i bruk ordet "forensisk" og etablert fagområder som forensisk medisin, forensisk psykiatri og psykologi. I Danmark benyttes «retspsykologi». I Norge splittes feltet opp etter praksisområde; rettspsykologi (medisin/psykiatri osv.), vitnepsykologi, fengselspsykologi og sikkerhetspsykologi.

Feltet inkluderer svært variert aktivitet som vitnepsykologi, vurdering av omsorgsevne for barn, screening av kandidater til politiutdanning, klinisk tilbud til lovovertridere, veiledning til ansatte i kriminalomsorgen, forskning på kriminell atferd, tilregnelighetsvurdering, rettens beslutningsprosesser, faktorer som påvirker troverdighet, vurdering av påvirkbarhetsfaktorer, design og implementering av behandlingsprogrammer for ulike grupper lovovertridere m.m.

Arbeidsgruppen har valgt å omtale rettspsykologi i tråd med definisjonen nevnt over. Det innebærer at vi i denne rapporten fokuserer på arbeidet med praktisk sakkyndighetsarbeid knyttet opp mot forvaltningen, domstolene og private parter. Arbeidsgruppen har ikke diskutert psykologisk arbeid innen fengsels og sikkerhetssystemene.

Vi anser at sakkyndigrollen er en del av psykologers virkefelt. I de senere år har det vært en viss økning i bruken av sakkyndige, spesielt innenfor barne- og familiesaker. Samtidig har feltet en ikke ubetydelig oppdragsmengde innenfor øvrige sakkyndighetsområder.

Skille behandler- og sakkyndigrolle

Det er særlig tre forhold som skiller den sakkyndiges rolle og behandlerens rolle. Dette er bestemmende for tilnærming og metode.

For det første er den sakkyndige utreder og ikke behandler. En behandler igangsetter et behandlingsforløp med pasientens subjektive forståelse av seg selv og sitt liv som grunnlag for et terapeutisk forløp. Pasienten er oppdragsgiver og relasjonen er viktig. En sakkyndig psykolog gjør et utredningsarbeid for oppdragsgiver (forvaltning eller domstol) og skal ikke inngå i behandlingsopplegg overfor den eller de som utredes. Den sakkyndiges innhentede informasjon og psykologiske vurderinger kan bli en del av beslutningsgrunnlaget. Det må som regel gjøres et kartleggingsarbeid som nevnt under de ulike områdene der psykologisk sakkyndig arbeid er ønsket. Informasjonen som innhentes skal være relevant, nøyaktig, etterprøvable og tilstrekkelig til å gjøre gode psykologfaglige vurderinger. Utredningene skal

presenteres skriftlig og muntlig for domstol og forvaltning som kan bruke informasjonen slik som regler for domstol og forvaltning til enhver tid er.

For det annet skal den sakkyndige forholde seg nøytral og ikke ta stilling i forhold til den eller de psykologen utreder. Den sakkyndige må ikke presentere informasjon og vurderinger med sikte på at beslutningen skal få et bestemt resultat som psykologen mener er det beste for personen, men gi bred informasjon og drøfte vurderingene slik at beslutningstakerne får best mulig grunnlag som hjelp for sine beslutninger. Det er ikke den sakkyndige psykologen som skal avgjøre saken. Opplysningene og vurderingene kan granskes og bli gjenstand for kontradiksjon. En behandlerrelasjon er annerledes i det psykologen langt på vei vil være en hjelper og en støtte for den som er i behandling. I en slik rolle behøver ikke psykologen å utvise nøytralitet.

For det tredje har den sakkyndige ikke vanlig taushetsplikt, men informasjonsplikt overfor oppdragsgiver (domstol eller forvaltning) uavhengig av partenes interesse. Dette må opplyses til personen som utredes.

Kontroverser og debatt

I saker som handler om statens inngripen i menneskers og familiers privatliv (frihetsberøvelse og fratakelse av egne barn) oppstår jevnlig intens debatt i samfunnet og i mediene. Søkelyst rettes mot hvor grensene skal gå og hvilke reaksjoner som skal brukes. Domstol og forvaltning ønsker å benytte psykologisk kunnskap når slike vanskelige og kontroversielle emner behandles. Anvendelsen av psykologisk kunnskap, gjennomføringen av det sakkyndige arbeidet og kvaliteten på arbeidet utsettes tidvis for intenst søkelys. Sakkyndighetsvirksomhet er kanskje et av de mest belyste og debatterte virkeområder hvor psykologi anvendes. Kontroversene bidrar til at det avgis flest klager til (fag-etisk råd) FER på det barnefaglige området. På det rettspsykiatriske området har mediedekningen i 2012 vært enorm. Regulering av rammer, retningslinjer og innhold i arbeidet er i endring. Det er derfor viktig at NPF ivaretar rettspsykologiens plass i forenings virksomhet.

Fagområder i rettspsykologi - bruk av sakkyndige

Arbeidsgruppen har identifisert flere fagfelt innunder rettspsykologisk virke (se tabell 1 i vedlegg 1 for oversikt). Under hvert område følger en kort beskrivelse av hovedfokus, nøkkeltall, aktører, mandat og Skandinavisk praksis:

Barnevern

Hovedfokus

Hovedfokus for sakkyndighetsvirksomhet innenfor barnevernfeltet er å gjøre psykologfaglige utredninger av en del av beslutningsgrunnlag i saker som skal behandles og avgjøres etter Lov om barneverntjenester. Utredningens hovedfokus vil variere med hvilken bestemmelse

den enkelte sak skal prøves mot. Det dreier seg som oftest om det er nødvendig at barnet er under offentlig omsorg, og hvem som skal ha myndighet over, og samvær, med dem. Utredningene har både fellestemaer for alle saker og særlige temaer ut fra den enkelte sak. Vanligvis inngår vurdering av barnets utviklingsnivå, fungering og omsorgsbehov, og eventuelle særlig behov for omsorg. Dette skal vurderes opp mot foreldrenes mulighet for å gi barnet den omsorg det trenger. Vurderingstemaer som vold og overgrep, psykiatri, evner og rus er forholdsvis vanlige. Relevant informasjonen skal innhentes, analyseres og brukes til prediksjon av fremtidig utvikling, gitt ulike alternativer for barnet.

Nøkkeltall

Barnesakkyndig kommisjon hadde for 2012 omtrent 1000 rapporter til kvalitetskontroll.

Aktører

Psykologiske sakkyndigutredninger innen barnevern gjennomføres av private aktører, enten som selvstendig næringsdrivende eller som bigeskjeft av psykologer ansatt i annen virksomhet. Den oppnevnte skal fortrinnsvis være spesialist og ha gjennomført utdanningsprogram for barnesakkyndige. Psykologfaglig barnesakkyndighet utføres også av psykologer uten slik utdanning. Det er etablert private grupper av barnefaglige med høyskoleutdanning.

Mandat

Oppnevning skjer av barnevernet, fylkesnemnda eller de tre rettsinstanser. Som regel oppnevnes en, men to kan også oppnevnes enten for samarbeid, uavhengig arbeid eller særlige problemstillinger. Høyesterett oppnevner alltid to. Mandatet er ikke standardisert. Barnesakkyndig kommisjon har på sine hjemmesider informert om at mandat bør handle om barnets utviklingshistorie, fungering og omsorgsbehov og foreldrenes forutsetninger for å gi barnet god nok omsorg. Spesielle vurderingstemaer og annet det ønskes informasjon om bør spesifiseres i mandatet. Det skal utarbeides en skriftlig rapport med utgangspunkt i mal som ligger på Barnesakkyndig kommisjons hjemmeside. Delutredninger kan vanskelig følge aktuelle maler.

Kompetanse og kjernemetoder

Arbeidet som psykologisk sakkyndig i barnevernssaker krever sammensatt kompetanse. Utviklingspsykologi og klinisk psykologi er viktige grunnleggende kilder for kunnskap samt erfaring med utredningsarbeid og behandling.

Dokumentasjon i barneverndokumentene skal benyttes. Kjernemetoder er intervju av voksne og barn, samt observasjon av barn i samspill med foreldre og andre viktige voksne, fungering i barnehage, skole og annet. Det brukes også komparenter. Informasjonen som innhentes, er som regel av kvalitativ type. Det er ingen krav til standardundersøkelser. Det brukes i liten grad strukturerte observasjoner og standardiserte kartleggingsmetoder, eller testing. Barnesakkyndig kommisjons "Veiledende retningslinjer for sakkyndig arbeid i barnevernssaker for barneverntjenesten, fylkesnemnda og domstolen" er retningsgivende

for arbeidet. Sakkyndige utredninger i barne- og familiesaker er regulert av generelle og spesielle departementale veiledningshefter.

Diagnostisering og testing bør brukes med varsomhet, og med særlige krav til at man kjenner metodenes validitet på det området utredningen gjelder. Diagnoser er ikke i seg selv klargjørende for omsorgsspørsmål og om det skal brukes slike begreper må det argumenteres for hvorfor dette er relevant for saken”

Det skal ikke utredes mer enn nødvendig for at en belastende situasjon ikke skal bli mer belastende. Det skal gjøres tilstrekkelig arbeid til at beslutninger kan fattes på solid grunnlag for å forebygge instabilitet for barna som det fattes beslutninger om.

Den sakkyndige må være kjent med kartleggingsmetoder for utredning og vurdering av barn og voksne, samt ulike tester og diagnostiske kriterier. Den sakkyndige må kunne vurdere og analysere store mengder informasjon av ulik karakter og kvalitet. Det skal fremgå av rapporten hva som er lagt til grunn for vurderingene, og hvordan vurderingene er gjort.

Rapporten sendes Den barnesakkyndige kommisjon som gjennomfører kvalitetskontroll av rapporten. Den sakkyndige innkalles som sakkyndig vitne når barnevernet eller fylkesnemnda har gjort oppnevningen, men er ikke tilstede ellers. Den sakkyndige innkalles som sakkyndig, og er vanligvis tilstede, under rettslige forhandlinger. Arbeidet som sakkyndig skal ikke resultere i oppfølging. Den sakkyndige kan reoppnevnes ved anke i samme sak for å bidra med oppdatering av sine tidligere vurderinger eller med tilleggsmandat.

Komparativt/det skandinaviske bildet

Lovgivningen er forskjellig i de forskjellige landene. Det gjør det vanskelig å sammenlikne. Psykologisk sakkyndige utredninger innen barnevernfeltet gjøres i Sverige og Danmark innen barnevern og sosialforvaltningen.

Barnefordeling

Hovedfokus

Sakkyndighet i barnefordelingssakene er regulert av barneloven §61.1 og 61.3 og kan deles i to ulike roller. Den ene rollen brukes i saker der løsningsorienterte strategier kan tenkes å fungere. Her er rollen preget av arbeid for et forlik og for øvrig opplysning av saken med tanke på barnets beste. Den andre rollen utøves i saker som går til hovedforhandling og dom. Denne rollen er knyttet til utredning av foreldrenes omsorgs- og samværskompetanse, samt til vurdering av barnas fungering og behov.

Staten betaler for den sakkyndiges arbeid med unntak av saker som går til hovedforhandling, hvor foreldrene selv betaler.

Nøkkeltall

I landet som helhet innkom det ca. 1200 barnelovssaker til domstolen i 1998. For 2012 var tallet steget til 2621 saker (ny barnelov ble innført i 2004).

Aktører

Det er i all hovedsak psykologer som arbeider som sakkyndige i barnefordelingssakene, med et visst innslag av psykiatere og noen få pedagoger/sosionomer.

Mandat

Typiske mandat i det løsningsorienterte arbeidet omhandler opplysning av saken og bistand med tanke på å avdekke hva partene kan eller ikke kan tenkes å bli enige om. I utredning av sakene til hovedforhandling, vil mandatet dreie seg om å vurdere foreldrenes omsorgs- og samværskompetanse, og slik sett hvile på mange av de samme prinsippene som utredning av barnevernssakene gjør.

Kompetanse og kjernemetoder

Retten står fritt til å velge sakkyndig De fleste psykologene engasjert som sakkyndige i barnefordelingssaker er spesialister i klinisk psykologi, og en relativt stor andel har etter endt spesialitet fulgt utdanningsprogrammet i sakkyndighet.

Verktøyene som brukes for å skaffe grunnlag for vurderingene i barnefordelingssakene er i all hovedsak avgrenset til samtaler (med foreldre, og med barn) og observasjon (av foreldre sammen med barn). Videre kreves tidvis at foreldres personlighetsmessige fungering vurderes. I saker med påstander om vold, rus og overgrep kreves særskilt kompetanse.

Komparativt/det skandinaviske bildet

Sverige behandler barnelovsakene etter en modell med hovedforhandling og dom, slik det var i Norge før 2004. Det bedrives forsøksprosjekter ved enkelte tingretter der mekling, konflikt og forsoning er viktige stikkord. Dersom forsøksprosjektene blir innført som en permanent ordning vil Sverige behandle barnefordelingssakene med samme utgangspunkt og langs de samme prinsipper som i Norge. I Sverige er sakkyndig-rollen ofte utøvd av andre profesjoner enn psykologer og sosialarbeidere er bredt representert.

Danmark behandler sakene ved dom, mekling eller ved at partene får barnesakkyndig rådgivning. Rådgiverne kan være psykologer men er like ofte sosialarbeidere eller andre med kompetanse på barn og familie. Det skilles mellom saker som gjelder fast bosted og samvær, selv om tilbudet fra staten er det samme enten konflikten dreier seg om det ene eller andre. Det Danske systemet synes å følge de samme linjene som arbeidet i Norge med et unntak. Advokatene er ikke nødvendigvis delaktige i de saker hvor partene kun ønsker rådgivning eller mekling.

Helsetilsynssaker

Hovedfokus

I henhold til lov om statlig tilsyn med helsetjenesten skal Helsetilsynet i fylkene og Statens helsetilsyn (overordnet fylkene) føre tilsyn med helsetjenesten. Tilsynsmyndighetene skal avgjøre om helsepersonell, eller virksomhet i helsetjenesten, har brutt plikter i helselovgivningen. Saker som Helsetilsynet i fylket vurderer som så alvorlig at det er grunnlag for å vurdere å gi advarsel eller strengere reaksjon til helsepersonell, oversendes til Statens helsetilsyn. Statens helsetilsyn tar stilling til om vilkårene for å gi administrativ reaksjon er til stede, og hvilken reaksjon som eventuelt skal gis. De fleste saker løses administrativt av Helsetilsynet, men enkelte saker er for kompliserte. For å konkludere om brudd på forsvarlighetskravet kan det da være nødvendig å innhente en sakkyndig uttalelse etter spesifisert mandat. Ankeinstans for avgjørelser i Statens helsetilsyn er Helsepersonellnemda.

Nøkkeltall og aktører

Statens helsetilsyn har benyttet seg av omtrent 50/50 % psykologer og psykiatere som sakkyndige i de følgende sakene: 2007: **3**, 2008: **2**, 2009: **3**, 2010: **2**, 2011: **4**, 2012: **2** (pr. 1. november 2012).

Valget av den ene eller annen faggruppe kan i enkelte tilfelle bero på symptomenes karakter, f.eks. bruk av nevropsykolog ved symptomer på kognitiv svikt, og hvis det foreligger viktig medisinerings bør en psykiater benyttes. I de fleste sakene velges det i stor grad ut fra geografisk tilgjengelighet, og en skiller ikke mellom de to gruppene.

Helsepersonellnemnda har siden 2009 benyttet seg av følgende sakkyndige for å foreta sakkyndig undersøkelse av helsepersonell: I 2009 i **8** saker (fire leger, tre bioingeniører og en tannlege, ingen psykologer eller psykiater). 2010 i **5** saker (en nevrokirurg, en psykolog, to psykiatere, en ukjent). 2011 i **2** saker (gynekolog og ukjent spesialitet). 2012 i **1** sak, (psykolog), pr. 1. november 2012.

Mandat

Tilsynsmyndigheten utformer i den enkelte sak et konkret og spesifikt mandat til den sakkyndige som er styrt av de ulike problemstillingene. Derfor er det ikke utformet standardmandat. Sentralt i mandatet er hvilke krav (utledet av lov eller forskrift) tilsynsmyndigheten vurderer saken opp mot.

Komparativt/det nordiske bildet

Sverige: Tilsynet med det enkelte helsepersonell i Sverige ivaretas av seks regionale tilsynsorgan som er underlagt Socialstyrelsen. Det er Hälso- og sjukvårdens ansvarsnämnd (HSAN) som har myndighet til å avgjøre disiplinærreaksjoner mot helsepersonell.

Danmark: Sundhedsstyrelsen fører tilsyn med den "sundhedsfaglige virksomhet, der udføres av personer inden for sundhedsvesenet". Disse kan bli fratatt autorisasjonen hvis "udøveren

må antages å være til fare for andre mennesker" på grunn av en legemlig mangel, som gjør vedkommende uegnet, misbruk av rusmidler mv.

Finland: Det er Rättsskyddcentralen för hälsovården som fører tilsyn med helsepersonell. Begrensninger i yrkesutdannedes rett til yrkesutøvelse, som begrensning eller tilbakekall av rettigheter blir fremmet av Rättsskyddcentralen, men avgjøres av Nämnden för tillsyn över den yrkesutbildade hälsovårdspersonale.

Erstatningsrett

Hovedfokus

Rettsaker om erstatning, både saker vedrørende personskade, yrkesskade eller andre typer av erstatning for påført helseskade, byr på mange problemstillinger. Sakene er oftest sivile. Erstatningssaker kan reises av alle mot det offentlige eller privat part. Ofte vil et forsikringsselskap være part i saken. Noen saker har sin egen forvaltning, lik ordningen med voldsoffererstatning uavhengig av gjerningsmannens betalingsevne.

Sakkyndige vurderinger av skadelidtes helseskade i erstatningssaker er ansett som nødvendig og ønskelig av retten for at man skal komme frem til et riktig resultat. Hvorvidt retten eller partene vil ha en sakkyndig vurdering, bygger på en konkret vurdering. Begjæring om sakkyndig kommer oftest av en eller begge parter i saken, men retten kan også ta eget initiativ. Oppnevning av sakkyndige avgjøres oftest av retten, også behovet for en eller to sakkyndige. Legespesialister har tradisjonelt vært brukt som sakkyndige når det gjelder å vurdere helseskade i erstatningssaker, men også andre spesialister på et saksområde kan opptre som sakkyndige.

Det finnes ingen oversikt over hvor mange psykologer som jobber med erstatningssaker i Norge. Det er heller ikke noe organ for kvalitetssikring av de sakkyndiges erklæringer. Unntaket er erklæringer i erstatningssaker som avvikles parallelt med straffesaken, hvor erklæringen skal sendes til Den rettsmedisinske kommisjon.

Mandat

Røsæg-utvalget foreslo i 2000 standard mandat for forsikringsselskapenes innhenting av helseopplysninger, og dette har blitt brukt som rettesnor for sakkyndiges arbeid i erstatningssaker. I mandatet bes det om at erklæringen inneholder en beskrivelse av den skadelidtes livs- og familiesituasjon, skole-, yrkes-, syke- og trygdehistorie, omstendighetene omkring aktuelle hendelse og hvilke skader som ble påført, skadelidtes tilstand nå, samt funn ved klinisk undersøkelse og resultater av supplerende undersøkelser. Man blir bedt om en vurdering av hvordan funnene relateres til den aktuelle skade og nåværende symptomer. Den sakkyndige må drøfte sannsynligheten for om den gitte ulykke er årsak til saksøkers helseplager, eller om disse skyldes andre og utenforliggende forhold. Om det foreligger flere mulige årsaker til plagene, må sannsynligheten for disse, i forhold til den aktuelle skade, vurderes.

I vurdering av sannsynlighet blir det vanligvis bedt om at man bruker begrepet overveiende sannsynlig ved 75 % eller mer, sannsynlig ved mer enn 50 %, mindre sannsynlig ved mellom 25 % og 50 %, og lite sannsynlig når det er mindre enn 25 %.

Den sakkyndige anmodes å vurdere grad av skaderelatert medisinsk invaliditet, dvs. fysiske eller psykiske funksjonsnedsettelse som sykdommen eller skaden erfaringsvis fører til. Invaliditet skal bedømmes objektivt, og det finnes invaliditetstabeller for ulike skader og sykdommer. I tillegg anmodes man om å vurdere yrkes- og ervervsmessig uførhet.

Aktører

Kliniske nevropsykologer har blitt brukt som sakkyndige i erstatningssaker hvor det er snakk om skader som direkte eller indirekte har påvirket hjernen og hjernens funksjon, slik som hodeskader, toksiske skader og/eller andre skader/sykdommer i sentralnervesystemet. Kliniske voksen- og barnepsykologer har vært brukt til å vurdere psykiske skader som følge av traumer og overgrep, ofte i straffesaker. Kliniske psykologer har også vært sakkyndige i erstatningssaker omkring mulige skader f.eks. som følge av offentlig forsømmelse i løpet av oppveksten, skader påført av helsevesenet, og skader som har skjedd i yrkeslivet. Dette kan gjelde mangelfull opplæring i skolen, manglende tiltak fra barnevernet, manglende/feil behandling fra helsevesenet, og forhold i arbeidslivet som har ført til sykdom eller skade.

Sakkyndighet i erstatningssaker har i stor grad vært preget av private aktører og lite offentlig kontroll. Dette ble kritisert allerede i det såkalte Røsæg-utvalget i 2000. Utvalgets innstilling kan sammenfattes med at man anbefalte opprettelsen av en instans for nøytral oppnevning av sakkyndige i personskadesaker. Videre ønsket man et uavhengig kvalitetsorgan som kunne vurdere kvaliteten på spesialisterklæringer, og bedre opplæring av leger og annet helsepersonell i sakkyndig virksomhet og eventuell sertifisering av disse. Lite er gjort.

Strafferett, Rettspsykiatri

Hovedfokus

Innenfor strafferetten vil de mest aktuelle oppgavene handle om rettspsykiatriske observasjoner av tiltalte og i noen tilfeller undersøkelse av fornærmet i straffesak. Det er domstolen som oppnevner sakkyndige, vanligvis to. Rettspsykiatriske observasjoner foregår i Norge som privat entrepriser og det er ikke fastsatte regler hvordan og hvor det skal foregå. I noen tilfeller kan de sakkyndige be om innleggelse til observasjon etter Straffeprosessloven § 167. Da er det stadig de rettsoppnevnte sakkyndige som har ansvaret for observasjonen, men de kan be om at enkelte undersøkelser eller tester blir utført av sykehuset. Det er ingen krav til standardundersøkelser.

Det er vanlig at de sakkyndige samkjører sine observasjoner og vurderinger og skriver en felles erklæring. Begge sakkyndige kan bli innkalt til rettsforhandlinger for å legge frem erklæringen.

Aktører

Rettspsykiatri og rettspsykologi er ikke egne spesialiteter i Norge. Tradisjonelt har det i hovedsak vært psykiatere som har gjort rettspsykiatriske observasjoner. Etter ca. 1990 har en sett mer og mer bruk av psykologer. I dag har det vært psykolog som sakkyndige i om lag 1/3 av sakene, men noen av disse saken gjelder utredning av fornærmede og vil da ikke være en tradisjonell judisiell observasjon.

Nøkkeltall

Den rettsmedisinske kommisjon, psykiatrisk gruppe, som kvalitetskontrollerer erklæringene, behandler omkring 500 erklæringer i året, hvorav drøyt 350 er rettspsykiatriske erklæringer.

Mandat

Mandatet til rettspsykiatrisk observasjon er gjerne utformet i henhold til en standard, som ber om utredning etter straffeloven §§ 44 og 56c. Av og til ber man i tillegg om en vurdering av risiko for fremtidige voldshandlinger. Mandatene til undersøkelse av fornærmede kan variere i stor grad.

Komparativt/det skandinaviske bildet

Sverige: Rettspsykiatri er egen medisinsk spesialitet i Sverige. Observasjoner foregår på godkjente rettspsykiatriske avdelinger. Tidsrammen er fire uker for inneliggende, seks uker for polikliniske undersøkelser. En rettspsykiatrisk undersøkelse i Sverige blir foretatt av et rettspsykiatrisk team, bestående av psykiater, psykolog, sosialarbeider, og avdelingspersonal. Alle er ansvarlig for sin bit av undersøkelsen og skriver sin del av rapporten. Det er retningslinjer for standardiserte undersøkelser. Rettspsykiateren er ansvarlig for den endelige vurderingen og konklusjon.

Danmark: I Danmark er rettspsykiatri ikke egen spesialitet. Den danske Sundhedsstyrelsen anerkjenner rettspsykiatri som et såkalt «fagområde». Rettspsykiatriske undersøkelser kan foregå i psykiatriske sykehus, spesielle rettspsykiatriske avdelinger på sykehus, eller ved sektoriserte rettspsykiatriske poliklinikker (største er i København, underlagt Justisministeriet). Observasjoner kan også utføres privat av psykiatere når observanden ikke er anholdt/innlagt. Psykologer har ingen rolle innen rettspsykiatriske observasjoner i Danmark, og Rettspsykiatrisk klinikk i København har heller ingen psykologstilling. Psykiateren har det hele og fulle ansvaret for observasjonen. Han/hun kan be om psykologisk testing, men bestemmer selv om resultatet fra testen skal tas med i rapporten.

Fagområder i rettspsykologi - undervisning og forskning

Universitetene - profesjonsstudiene

NTNU: NTNU: Rettspsykologi undervises i 45 forelesningstimer på 8. semester i profesjonsstudiet, og teller 7,5 vekttall. I tillegg får studentene tilbud om studiebesøk ved

sikkerhetsavdeling og overværing av rettssaker. Vurderingsformen er skriftlig rapport, og oppgavene formuleres som mandat gitt av retten.

UiO: På rolle og profesjonskurs: to timer forelesning om barnefaglig sakkyndighet. 5. semester: Seks timer vitnepsykologi, inklusive avhørsstrategier. 6. semester: Seks timer i profesjons- og identitetsutvikling. 8 semester: En forelesning om nevropsykologisk sakkyndighetsarbeid; bruk av tester, tre timer rettspsykologi/psykiatri samt en time om psykologens rolle.

UiB: Ti timers valgfritt kurs i rettspsykologi på den gamle studieplanen, men dette fases ut i løpet av 2012/13. Det jobbes for tiden med en ny studieplan for profesjonsstudiet, også klinisk psykologi. Det er ikke avgjort hva slags plass sakkyndighets- og rettspsykologi skal ha i denne planen. Institutt for klinisk psykologi ved UiB er åpen for at feltet bør være bedre representert på studiet i Bergen enn slik det er i dag.

UiT: Sakkyndighet i barnevernssaker, undervises en dag a 6 timer. Workshop en dag, seks timer, med framlegg og drøfting av konkrete saker, inkluderer også strafferett. Det er ingen arbeidskrav utover obligatorisk oppmøte. Ingen egen eksamen, men temaet kan bli gitt til skriftlig hjemmeeksamen etter endt 4. studieår.

Psykologforeningens spesialistprogram

Rettspsykologi skal dekkes på 4. samling som et av tre tema:

1) Rettspsykologi, psykologen som aktør i rettssystemet. 2) Multiplisitet: psykologarbeid i et sosialt og kulturelt mangfoldig samfunn. 3) Dokumentasjon av eget arbeid, evaluering av egen praksis og kvalitetsutvikling.

Dette ser ut til å være løst på ulike måter av de ulike koordinatorene for programmene. De fleste bruker en hel dag, men det er også noen som bare har en halv dag. Innholdet ser ut til å variere: "Psykologens rolle i rettsapparatet", "Sakkyndighetsarbeid knyttet til barn", "Psykologer i rettssalen, "Rettspsykologi", "Vitnepsykologi", "Sakkyndighets- og vitnerollen".

Rettspsykologi fordypningsprogrammene

Basert på informasjon på Psykologforeningen sine hjemmesider og mailrunde med lederne for de ulike spesialistutvalg innen Psykologforeningen, ser det ikke ut til at temaet rettspsykologi og sakkyndighet er representert i de ulike fordypningskursene. Unntaket er fordypningsprogrammet i klinisk nevropsykologi hvor sakkyndighetsrollen for nevropsykologer er tema for en hel dags kurs på slutten av kurssekvensen, herunder erstatningssaker og straffesaker.

De andre spesialitetene, som barn, voksen, samfunn, rus etc. er i varierende grad innom sakkyndighetsrollen i løpet av fordypningskurssekvensene, men har ikke noe fast opplegg for dette. Som grunn oppgis at man har ikke funnet plass til å prioritere dette innenfor nåværende fordypningskurs. Flere spesialistutvalg anser temaet som relevant i utdanning av

framtidige spesialister, eventuelt organisert som en egen påbygningsmodul i det nye spesialiseringssløpet

Øvrige utdanningstilbud

Rettspsykiatri

Selv om man mangler formelle krav til rettspsykiatrisk kompetanse i Norge, er det enighet om at man bygger reell kompetanse gjennom B- og C-kursene. B-kurser er felleskurser innen rettsmedisinsk sakkyndighet, handler i stor grad om rolle og jus, og er felles for patologer, odontologer, psykiatere, psykologer, gynekologer osv., alle profesjonene som kan ha rolle som sakkyndige i straffesaker. C-kursene er særegne for hver disiplin, og i rettspsykiatri er ca. 50 % av deltagerne psykologer. I skrivende stund, mai 2013, er det ikke planlagt ytterligere C-kurs. Relatert til rettspsykiatrisk virksomhet er også VIVO, kurs i voldsrisikovurdering i regi av Høyskolen i Molde og SIFER systemet.

Utdanningsprogrammet for barnesakkyndige

Barne- og familiedepartementet, Norsk Psykologforening og Den norske legeforening har siden 1998 utviklet og gjennomført et 2-årig utdanningsprogram for psykologer og leger som vil kvalifisere seg for arbeidet med sakkyndige utredninger i barne- og familiesaker. Nærmere 300 har gjennomført kurset som består av 12 dager med forelesninger og 40 timers veiledning. Forelesningene inneholder utvalgte temaer i jus og psykologi som er nødvendig for forståelse av rollen. Det psykologfaglige perspektivet forankres på evidensbasert vis med referanser til nyere forskning på området. Praksiskravet er gjennomføring av to utredninger etter hhv. barne- og barnevernlov.

Utdanningen er nylig evaluert og endret slik at det skal passe den utviklingen som har vært på området de siste 15 årene. Viktige endringer medfører utvidelse av kurset til 15 dager der de første 3 dagene befatter seg med sakkyndig-rollen generelt. Veiledningen er utvidet til 45 timer hvor veileder skal følge kandidat i konkrete saker, slik at veileder vet hvorledes den sakkyndige fungerer i rollen. Ut fra behovet om kunnskap relatert til mekler-rollen i barnefordelingssakene, vies tre dager til dette temaet.

Gjennomført kurs fører til oppføring på lister som Psykologforeningen administrerer. Det kreves oppdatering hvert 5. år for fortsatt oppføring. Psykologer utgjør et flertall av de som gjennomfører utdanningen, og de siste kullene har hatt omtrent 30 deltakere. Dette er den eneste utdanningen i Norge som kvalifiserer spesielt for utføring av sakkyndige utredninger og mekling i barne- og familiesaker.

Forskning og forskningsmiljøer- universitetene

Oslo

Ved Psykologisk institutt i Oslo ble rettspsykologisk forskningsgruppe etablert for ca ti år siden.. Gruppen har avstedkommet doktoravhandlinger og et 50-tall internasjonale og nasjonale publikasjoner. Forskningsområder er: Utvikling av avhør og intervjustrategier for

barn og voksen, hukommelse av stressende (traumatiske) erfaringer, faktorer som påvirker troverdighet, feilhukommelse, løgndeteksjon og hva tror folk og profesjonelle aktører om hukommelse?

Siden 2007 er også Enheten for kognitiv utviklingspsykologi (EKUP) etablert. EKUP har et spesielt fokus på barn som har opplevd omsorgssvikt eller som på andre måter ikke har optimale utviklingsbetingelser. Hovedområder i EKUPs forskningsaktivitet med relevans for rettspsykologi, omhandler barn som vitner, intervju- og avhørsstrategier ovenfor barn og unge, plasseringer av barn i regi av barnevernet.

Bergen

Universitetet i Bergen oppgir at de ikke har forskningsgruppe innen rettspsykologi eller forskere som driver med rettspsykologi.

Tromsø

Universitetet i Tromsø oppgir å ha slik interesse, men beskrivelser av slike programmer finnes imidlertid ikke ved nettsøk. På hjemmesiden deres nevnes rettspsykologi i denne sammenhengen: «Forskergruppen for sosialpsykologi ved Institutt for psykologi er et anerkjent forskningsmiljø for grunn- og anvendt forskning. Gruppens forskning dekker et bredt spekter av områder, blant annet kulturell, historisk og rettspsykologi, positiv psykologi, bevisst og ubevisst sosial kognisjon, livsstil og turisme, ekstremsport, og forbrukerforskning.»

NTNU

Rettspsykologisk forskning ved NTNU foregår i hovedsak ved kompetansesenteret ved Brøset og faller således under det som er redegjort for under SIFER.

Forskning og forskningsmiljøer, kompetansesentrene

SIFER

SIFER er en overbygning for de tre kompetansesentrene for Sikkerhets-, fengsels og rettspsykiatri i Bergen, Oslo og Trondheim. De tre kompetansesentrene skal sikre regional og nasjonal kompetanseoppbygging og kompetansespredning, drive forskning og fagutvikling. SIFER-nettverket publiserer internasjonalt og har fullført flere doktor- og mastergradsprosjekter. Det har tilknyttet til sammen 11 professorer og hadde pr. 2012 produsert 25 doktorgrader.

Forskningstemaene spenner over et vidt spekter og omfatter bl. a. vold hos personer med psykisk lidelse, psykisk lidelse hos fengselsinnsatte, behandlingsprogrammer for spesielle grupper (sedelighetsforbrytere, voldsmenn, rettspsykiatriske pasienter, vold i nære relasjoner). Risikovurderinger for fremtidig vold har stort fokus, både hos voksne, ungdommer og personer med utviklingshemming. Forskning på, kvalitetsheving og metodeutvikling av rettspsykiatri er et sentralt tema.

NOVA

NOVA har et særlig ansvar for å bidra med forskning som styrker kunnskapsgrunnlaget for barnevernstjenestens ivaretagelse av sine kjerneoppgaver, som studier av omsorgssvikt, vold, seksuelle overgrep og atferdsvansker. Aktivitetene skal omfatte grunnforskning, utviklingsrettede prosjekter og evalueringer, og foregå i nær kontakt med barnevernsfeltet. Valget av problemstillinger skal omfatte både prosjekter som har klar relevans for alle beslutningsnivåer i barnevernet, og prosjekter som retter et kritisk søkelys på virksomheten. Det er en styrke for barnevernsforskningen ved NOVA at miljøet gir muligheter for å knytte kunnskap om det særegne ved barn og familier som er i kontakt med barnevernstjenesten, til kunnskap som utvikles om oppvekstvilkår og livssituasjon blant barn i sin alminnelighet.

NKVTS

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress har som formål å forebygge og redusere de helsemessige og sosiale konsekvensene som vold og traumatisk stress kan medføre. Senteret er internasjonalt orientert og utvikler kunnskap på et internasjonalt, akademisk nivå. Temaene det arbeides med er: Vold, seksuelle overgrep, katastrofer og flyktninger/asylsøkere. Kunnskapen som produseres ved senteret skal komme praksisfeltet, i vid forstand, til nytte.

Rettspsykologi i Psykologforeningen - arbeidsgruppens forslag

Rettspsykologisk fagutvalg

Sakkyndig arbeid er en del av psykologisk virksomhet. Utviklingen av de ulike områdene innenfor sakkyndighet har skjedd raskt. Psykologer er sakkyndige på alle de redegjorte områdene. Dette står i kontrast til de øvrige skandinaviske landene hvor psykologene i liten grad er med i rettspsykiatrisk sakkyndighetsarbeid.

Sakkyndighet er tidvis gjenstand for en voldsom debatt og mediene krever ofte raske svar på kompliserte spørsmål. Det blir regelmessig nedsatt utvalg som skal utrede både lovverk, roller og metode innenfor sakkyndighet. Det krever at Psykologforeningen raskt er på banen og kan gi innspill.

Det finnes i dag ikke noe utvalg som håndterer spørsmål knyttet til sakkyndighet og rettspsykologi i Norsk Psykologforening. Et slikt utvalg kan besvare høringsforslag, fremstå som Psykologforeningen sitt talerør utad i sakkyndighetsspørsmål og ha løpende dialog med andre fagforeninger som f.eks. Legeforeningen, Advokatforeningen og deres underutvalg. Utvalget kan videre utmeisle langsiktige strategier innenfor rettspsykologisk praksis. Viktige tema her kan være rammebetingelser, metode, rolleforståelse - utvikling av spesialisering, undervisning og fagforeningsspørsmål. Arbeidsgruppen foreslår at Psykologforeningen oppretter et eget faglig utvalg for rettspsykologi og sakkyndighet.

Utdanning og kurs

Universitetene

Som tidligere redegjort har universitetene ulike undervisningstilbud til studentene innen sakkyndighet og rettspsykologiske tema. Arbeidsgruppen ser det som en naturlig oppgave at Psykologforeningen er en koordinerende pådriver for felles tilbud på dette området. Slik kan adekvat og tilstrekkelig kunnskap om jus, rettslige prosesser og sakkyndighet sikres hos psykologer. Arbeidsgruppen foreslår at Psykologforeningen stimulerer universitetene i retning av en mer enhetlig innføring i rettspsykologiske tema og sakkyndighet.

Spesialistprogrammene

Det er ønskelig med en minste felles sakkyndig plattform på tvers av de ulike spesialiseringene. De fleste psykologer og psykologspesialister kan bli stevnet som vitner, sakkyndige vitner eller bli bedt om å fungere som sakkyndige i forskjellige sammenhenger. Det er av betydning at psykologer forstår hva sakkyndigrollen innebærer og kan opptre på en profesjonelt i rettslige sammenhenger og ellers hvor sakkyndighet er etterspurt. Undervisningen om dette bør inngå i fellesprogrammet, og arbeidsgruppen vil foreslå at minst en dag på fellesprogrammet vies "psykologen i rettens tjeneste". Det må beskrives konkret hva slags temaer det bør undervises i.

Særskilte kurs

Psykologforeningen bør opprettholde dagens rolle i det barnefaglige utdanningsprogrammet for sakkyndige. Arbeidsgruppen foreslår også at det etableres samarbeid i utviklingen av tilsvarende kurs for straffe- og erstatningsrett. Her bør det inngås samarbeid med Legeforeningen og andre relevante foreninger. Tilsvarende bør Psykologforeningen videreutvikle/videreføre samarbeid med kompetansesentrene/SIFER og C-kurs.

Kvalitetsutvikling

Sakkyndighet utføres på ulikt vis på ulike sakkyndighetsområder. Psykologforeningen bør, ved et fagutvalg i rettspsykologi, bidra til at sakkyndighet skal utføres under best mulig rammebetingelser, og med mest mulig bruk av forsknings- og evidensbaserte metoder uavhengig av sakkyndighetsfelt.

Kvalitetssikring

I forhold til rettsmedisinske arbeidsområder (genetikk, patologi, toksikologi og psykiatri) kvalitetssikrer Den rettsmedisinske kommisjon (DRK) de innsendte sakkyndige erklæringer som skal brukes i en rettslig forhandling. Tilsvarende finnes Barnesakkyndig kommisjonen som kvalitetssikrer erklæringer i barnevernssaker. Det er en mangel at det ikke finnes noe tilsvarende kvalitetsorgan verken i barnefordelingsaker eller i forsikrings/erstatningssaker (med unntak i erstatningssaker som behandles parallelt med straffesaken, jfr. ovenfor). Det innebærer at erklæringer gitt i slike saker ikke gjennomgår en formell kvalitetssikring før den behandles i rettsapparatet. Sakkyndighet er med jevne mellomrom gjenstand for

kontroverser og debatt. Arbeidsgruppen foreslår at Psykologforeningen arbeider for å integrere kvalitetssikringen av barnefordelings - og erstatningsaker i de allerede etablerte kommisjonene, alternativt, arbeider for å opprette tilsvarende instanser som kan foreta kvalitetssikring av erklæringer innenfor feltene barnefordeling og erstatningsaker.

Nordisk samarbeid

Psykologers rolle i sakkyndig arbeid er svært forskjellig i de nordiske landene. Eksempelvis er psykologer kun med som «testpsykologer» i rettspsykiatri i Danmark, og i de andre landene er det psykiaterne som er fullstendig ansvarlig for de rettspsykiatriske erklæringene. Psykologforeningen oppfordres - der det er mulig - å innhente kunnskap om psykologers rolle og funksjon i de øvrige nordiske landene og bidra til en styrking av sakkyndigrollen på tvers av landegrensene.

FOSAP

FOSAP er i dag en interesseforening for psykologer som er engasjert i barnefaglig sakkyndighet. Som redegjort for tidligere driver psykologer med flere typer sakkyndighet. Det ansees som viktig å styrke identitet og tilhørighet hos personer som påtar seg sakkyndige oppdrag. Psykologforeningen oppfordres til å tilskynde sin faglige forening FOSAP til på sikt å utvide sin forening til å inkludere alle psykologer engasjert i ulikt sakkyndig arbeid.

Videre arbeid

Arbeidsgruppen har ikke fordypet seg i lover forskrifter etc. som for tiden utredes av andre pågående utvalg som er nedsatt den senere tid. Dette arbeidet bør ivaretas på mer permanent basis av et fagutvalg innenfor rettspsykologi og sakkyndighet, som Arbeidsgruppen har foreslått opprettet i Psykologforeningen.

